

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА НАУКОВОЇ СПІВПРАЦІ**

О. М. Топузов, О. В. Малихін, Н. О. Арістова

**Аналітичні результати вивчення проблеми
«УКРАЇНСЬКО-ЛАТВІЙСЬКЕ ПОРІВНЯЛЬНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ
ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ»**

у межах виконання наукового дослідження «Організація освітнього процесу в умовах непрогнозованих впливів (пандемія COVID-19): порівняльний аналіз (Україна – країни ЄС)»

Аналітичний звіт

Електронне видання

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Топузов Олег Михайлович

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України
директор Інституту педагогіки НАПН України

 proftop@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0001-7690-1663>

Малихін Олександр Володимирович

доктор педагогічних наук, професор, завідувач
відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН
України

 malykhinalex1972@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-6042-6298>

Арістова Наталія Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор, завідувач
відділу міжнародних зв'язків та наукової співпраці
Інституту педагогіки НАПН України

 n.aristova.na@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0943-8039>

УДК 373(492/493):37.018.43]:[616-036.21:578.834

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 1 від 13 січня 2022 р.)*

Рецензенти:

Заскїна Тетяна Миколаївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогіки НАПН України;

Опалюк Тетяна Леонїдївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Топузов О. М., Малихін О. В., Арістова Н. О.

Аналітичні результати вивчення проблеми «Українсько-латвійське порівняльне дослідження у сфері вищої освіти: загальноєвропейські цінності та сучасні виклики» у межах виконання наукового дослідження «Організація освітнього процесу в умовах непрогнозованих впливів (пандемія COVID-19): порівняльний аналіз (Україна – країни ЄС)». – Київ : [Електронне видання]. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2021. – 32 с.

DOI <https://doi.org/10.32405/comparative-study-2021-32>

У дослідженні здійснено порівняння поглядів українських і латвійських викладачів та студентів закладів вищої освіти на дистанційну форму організації освітнього процесу внаслідок упровадження заходів фізичного дистанціювання та закриття закладів освіти різного рівня через пандемію COVID-19.

© Інститут педагогіки НАПН України, 2021

© Топузов О. М., Малихін О. В., Арістова Н. О., 2021

ЗМІСТ

ЗМІСТ	4
ПЕРЕДМОВА	5
1. АКТУАЛЬНІСТЬ, МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
3. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ПРОЦЕДУРА ДОСЛІДЖЕННЯ	10
4. АНАЛІЗ ДАНИХ	13
5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	14
6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	26
7. ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	29

ПЕРЕДМОВА

Дослідження здійснювалося співробітниками Інституту педагогіки НАПН України і представниками Резекненської академії технологій задля виявлення проблем і труднощів, з якими зіткнулися українські та латвійські студенти внаслідок викликів, спричинених пандемією COVID-19. Проаналізовано також погляди викладачів університетів України та Латвії щодо організації освітнього процесу в дистанційному форматі, викликаного раптовим закриттям закладів освіти всіх рівнів (у тому числі й закладів вищої освіти). Під час здійснення дослідження представники Інституту педагогіки НАПН України і Резекненської академії технологій мали змогу оцінити готовність викладачів університетів реагувати на освітні виклики, рівень сформованості їхньої цифрової грамотності, а також виявити їхнє ставлення до змін в освітньому процесі.

Знання про універсальні цінності загалом і спільні європейські цінності зокрема, а також їхній вплив на процес надання університетської освіти сучасним і майбутнім поколінням можуть стати основою для побудови згуртованої світової спільноти. У цьому контексті університетська освіта відіграє неоціненну роль. Задля забезпечення мирного і гармонійного життя в майбутньому, люди мають визнавати та поважати різноманітність у глобальному суспільстві. Це стане можливим лише тоді, коли зміст програм вищої освіти в університетах по всій Європі надаватиме наступним поколінням розуміння європейської та світової культури й мультикультуралізму. Це стало особливо очевидним зараз, коли всі народи світу висловили готовність допомагати один одному у боротьбі з пандемією COVID-19, наголошуючи на беззаперечній важливості людського життя. Отже, дослідження мало на меті виявити проблеми і труднощі, з якими зіткнулися українські та латвійські викладачі і студенти внаслідок сучасних викликів, спричинених пандемією COVID-19, а також на надання науково обґрунтованих шляхів їх подолання та зменшення негативних наслідків.

1. АКТУАЛЬНІСТЬ, МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне глобалізоване суспільство, відзначене стрімким розвитком науки та технологій, висуває високі вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців у різних сферах. Вища освіта у всьому світі спрямована на задоволення освітніх потреб нових учасників ринку праці, забезпечення їх професійними навичками, а також на розвиток ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Задля успішного досягнення цих завдань заклади вищої освіти, окрім програм, які потребують традиційного очного навчання, пропонують широкий спектр дистанційних програм, котрі надають студентам змогу навчатися в зручному для них темпі.

З розвитком інформаційних технологій дистанційна освіта набуває дедалі більшого визнання як ефективний засіб, який відкриває нові можливості для викладання та навчання як для викладачів, так і для студентів. Науковці наголошують на тому, що дистанційна освіта уможлиблює використання технологічних інструментів для навчання у будь-який час і в будь-якому місці (Arkorful & Abaidoo, 2015), а її переваги часто переважають недоліки (Sadeghi, 2019).

Проте пандемія COVID-19 суттєво змінила уявлення про надання освітніх послуг й організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти в усіх країнах світу. Упровадження заходів фізичного дистанціювання (у тому числі й закриття закладів освіти різного рівня) зумовило стрімкий перехід університетів до дистанційного навчання. Але цей формат виявився неспроможним повністю замінити очне навчання, а також забезпечити майбутніх фахівців усім спектром ключових компетентностей для навчання впродовж життя, необхідних для адаптації до нових умов праці.

Варто зазначити, що, незважаючи на безсумнівні переваги організації освітнього процесу в дистанційному форматі, багато аспектів потребують переосмислення для узгодження такого освітнього процесу з новими реаліями, викликаними пандемією COVID-19. У цьому контексті міжнародні дослідження

можуть відігравати важливу роль у вирішенні цих проблем. Аналіз, порівняння та узагальнення досвіду викладачів університетів України та Латвії щодо подолання наслідків пандемії може стати цінним внеском у вдосконалення освітнього процесу, підвищення якості надання освітніх послуг і формування нових навичок викладання і навчання в дистанційному форматі.

Таким чином, головною метою цього дослідження є порівняння та зіставлення поглядів українських і латвійських викладачів і студентів щодо дистанційного навчання, викликаного раптовим переходом від очної форми через пандемію COVID-19. Міжнародна дослідницька команда розробила веб-опитувальник для з'ясування їхнього ставлення до сучасних змін в освіті, а також для проведення самооцінювання рівня сформованості цифрової грамотності та цифрових навичок. Ідентичний за змістом веб-опитувальник було представлено українською, латвійською та англійською мовами. Вибірка дослідження, сформована за методом добровільного відгуку, включала 60 викладачів із Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна), Національного авіаційного університету (Київ, Україна), Резекненської академії технологій (Резекне, Латвія). Якісний аналіз даних охоплював узагальнення отриманої інформації, відображення оброблених даних у формі таблиць і кругових діаграм, порівняння й узагальнення даних, отриманих в Україні та Латвії, обговорення результатів і формулювання висновків щодо подолання освітніх викликів.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання:

1. Проаналізувати виклики, з якими зіткнулися студенти України та Латвії під час навчання в умовах пандемії COVID-19, та визначити їх основні проблеми.
2. Дослідити погляди викладачів університетів України та Латвії щодо викладання і навчання в дистанційному форматі, викликаного раптовим переходом від традиційного очного навчання.
3. Оцінити готовність викладачів адекватно реагувати на нові освітні виклики в умовах пандемії та адаптації до дистанційного навчання.

4. Порівняти рівень цифрової грамотності та цифрових навичок українських і латвійських викладачів у контексті використання інформаційно-комунікаційних технологій (у тому числі й цифрових) для забезпечення дистанційного навчання.

5. Визначити ефективні стратегії та науково обґрунтовані шляхи подолання проблем дистанційного навчання, зменшення його негативних наслідків і підвищення якості освітнього процесу.

6. Узагальнити результати дослідження для розроблення рекомендацій щодо вдосконалення підготовки студентів і професійного розвитку викладачів з акцентом на розвиток цифрової грамотності, педагогічної культури та навичок для роботи в умовах дистанційного навчання.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проводилося серед викладачів університетів України та Латвії. Вибірка формувалася методом добровільного опитування. До української вибірки увійшли 34 викладачі з Київського національного університету технологій та дизайну, Національного університету імені Тараса Шевченка та Національного авіаційного університету (м. Київ). Латвійську вибірку склали 26 викладачів з Резекненської академії технологій (м. Резекне). Опитування серед викладачів проводилося у період з вересня по листопад 2020 року.

Другою частиною дослідження було опитування студентів. Вибірка складалася зі 109 студентів Резекненської академії технологій (Латвія) та 98 студентів з українських закладів вищої освіти, а саме: Київського національного університету технологій та дизайну, Національного університету імені Тараса Шевченка, Національного авіаційного університету, а також Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Опитування студентів проводилося у період з жовтня по грудень 2020 року.

У дослідженні застосовувалися методи контент-аналізу для узагальнення отриманих даних. Результати були представлені у формі таблиць і діаграм, що надало змогу порівняти та проаналізувати погляди респондентів, виявити основні проблеми та сформулювати рекомендації для подолання освітніх викликів, пов'язаних із пандемією COVID-19.

3. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ПРОЦЕДУРА ДОСЛІДЖЕННЯ

Для збору даних команда дослідників розробила онлайн-опитувальник, створений за допомогою Google Forms. Вибір саме веб-опитувальника пояснювався тим, що через упровадження заходів фізичного дистанціювання та закриття закладів вищої освіти цей інструмент був одним із найбільш доречних для збирання інформації. Опитувальник складався з відкритих запитань, що надало змогу глибше зрозуміти проблеми, з якими зіткнулися студенти України та Латвії під час пандемії COVID-19, а також оцінити, як ці проблеми вплинули на забезпечення їхнього права на здобуття якісної освіти – одну з ключових європейських цінностей.

Онлайн-опитувальник містив наступні відкриті питання:

1. З якими проблемами та труднощами ви зіткнулися через перехід від очного до онлайн-навчання? (Поясніть, будь-ласка, як вони вплинули на вашу академічну успішність).

2. Які позитивні зміни відбулися після переходу до онлайн-навчання? (Поясніть, будь-ласка, як вони вплинули на вашу академічну успішність).

Таблиця 1.

Соціально-демографічна інформація про українських і латвійських респондентів

Змінна	Українські респонденти		Латвійські респонденти	
	(N=98)	%	(N=109)	%
Стать				
Чоловіча	16	16,33%	11	10,09%
Жіноча	82	83,67%	98	89,91%
Бакалаври				
Перший курс	44	44,90%	41	37,61%
Другий курс	10	10,20%	15	13,76%
Третій курс	16	16,33%	18	16,51%
Четвертий курс	9	9,18%	—	—
Магістри				
Перший курс	4	4,08%	14	12,84%
Другий курс	5	5,10%	13	11,93%
Аспіранти				
Перший рік	2	2,04%	2	1,84%
Другий рік	6	6,12%	4	3,67%
Третій рік	2	2,04%	2	1,84%
Четвертий рік	—	—	—	—

Джерело: власне дослідження (N=207)

Для викладачів було створено окремий опитувальник, що включав п'ять відкритих питань, спрямованих на виявлення їхнього ставлення до змін в організації освітнього процесу, а також на оцінювання в них рівня вияву сформованості цифрової грамотності. Ці питання включали:

1. Які негативні зміни відбулися після припинення очного навчання та закриття університетів?

2. Які проблеми, спричинені пандемією COVID-19, є найважчими для подолання зараз і в майбутньому?

3. Які позитивні зміни відбулися після переходу до онлайн-навчання?

4. Як ви оцінюєте позитивні зміни у вашому професійному житті, пов'язані з дистанційним навчанням?

5. Яке ваше загальне ставлення до організації освітнього процесу в дистанційному форматі в контексті глобальних змін (у тому числі пов'язаних із пандемією COVID-19)?

Для забезпечення об'єктивності було додано чотири демографічні запитання. Опитувальник було розроблено трьома мовами: українською, латвійською та англійською.

Таблиця 2. Соціально-демографічна інформація української та латвійської вибірки

Змінна	Українська вибірка (N=34)	Відсоток (%)	Латвійська вибірка (N=26)	Відсоток (%)
Стать				
Чоловіча	7	20,59	3	11,54
Жіноча	27	79,41	23	88,46
Посада				
Викладач	6	17,65	20	76,92
Старший викладач	4	11,76	0	0,00
Доцент	20	58,82	3	11,54
Професор	3	8,82	3	11,54
Завідувач кафедри	1	2,94	0	0,00
Стаж роботи				
Менше 3 років	4	11,76	0	0,00
Від 3 до 10 років	5	14,71	7	26,92
Від 10 до 20 років	16	47,06	15	57,69

Змінна	Українська вибірка (N=34)	Відсоток (%)	Латвійська вибірка (N=26)	Відсоток (%)
Понад 20 років	9	26,47	4	15,38
Науковий ступінь				
Магістр (Master of Arts / Master of Science)	8	23,53	6	23,08
Кандидат наук (Ph.D)	21	61,76	20	76,92
Доктор наук	5	14,71	0	0,00

Джерело: власне дослідження
Загальна кількість респондентів: N=60

4. АНАЛІЗ ДАНИХ

Аналіз даних у цьому дослідженні базувався на кількісному та якісному підходах. Для опрацювання даних, отриманих за допомогою веб-опитувальників, використовувалися методи контент-аналізу та статистичного узагальнення. Відповіді респондентів на відкриті питання були згруповані за ключовими темами, які уможливили визначення основних проблем та позитивних змін, котрі виникли внаслідок переходу до навчання в дистанційному форматі. Для кількісного аналізу дані були подані у вигляді таблиць і кругових діаграм, що забезпечило унаочнення порівняння відповідей українських і латвійських студентів та викладачів.

Якісний аналіз даних включав ретельне узагальнення отриманої інформації, представлення оброблених даних у вигляді кругових діаграм, порівняння та узагальнення даних, отриманих в Україні та Латвії, а також обговорення і поширення результатів серед наукової спільноти.

Дані з веб-опитувальника, які містили розгорнуті відповіді на відкриті питання, були узагальнені за допомогою методу контент-аналізу. Використання методу контент-аналізу надало дослідникам змогу виокремити десять категорій проблем та вісім категорій, що стосуються позитивних змін, що в результаті дало змогу запропонувати науково обґрунтовані шляхи подолання поточних викликів та зменшення їх негативних наслідків.

Обчислення описової статистики допомогло дослідникам інтерпретувати відсотковий розподіл отриманих результатів.

Задля виявлення спільних тенденцій і відмінностей між країнами, а також для формулювання практичних рекомендацій щодо подолання негативних наслідків пандемії COVID-19 у сфері вищої освіти отримані дані були узагальнені.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Опитування студентів закладів вищої освіти України та Латвії

Отримані результати щодо проблем, з якими зіткнулися студенти в Україні та Латвії внаслідок поточних викликів (пандемії Covid-19), наведені в таблиці 3.

Таблиця 3. Проблеми, пов'язані з поточними викликами (пандемією Covid-19), за даними студентів в Україні та Латвії

Групи респондентів (N=207)	Категорії									
	Якість Інтернету (N)	Слабка цифрова інфраструктура (N)	Стрес, пов'язаний із навчанням (N)	Відсутність міжособистої взаємодії (N)	Обмеження академічної мобільності (N)	Погіршення емоційного благополуччя (N)	Відсутність негайного зворотного зв'язку (N)	Відчуття невизначеності (N)	Проблеми зі здоров'ям (N)	Матеріальний добробут (N)
Студенти України (N=98)	78	58	34	73	26	14	47	30	20	43
Студенти Латвії (N=109)	69	51	19	52	28	8	21	–	7	22

Джерело: власне дослідження (N=207)

На рисунку 1 представлено погляди українських та латвійських респондентів щодо проблем, пов'язаних з поточними викликами (пандемією COVID-19).

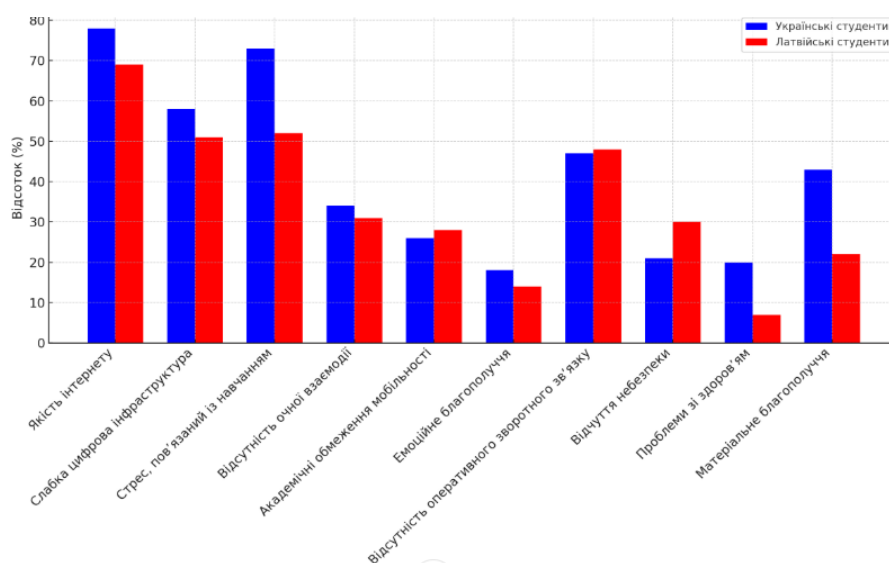

Рис. 1. Унаочнення поглядів щодо проблем, пов'язаних з поточними викликами (пандемією COVID-19) серед респондентів з України та Латвії

Згідно з отриманими результатами, 79,59% респондентів з України та 63,30% респондентів з Латвії зазначили, що однією з основних проблем, з якими вони зіткнулися, була якість Інтернету. Погана якість Інтернету зробила для багатьох українських та латвійських студентів майже неможливим участь в онлайн-лекціях, семінарах, майстер-класах і використання різних телекомунікаційних додатків в реальному часі. Більше того, респонденти зазначили, що їм було важко вчасно здавати домашні завдання та інші завдання. У контексті пандемії Covid-19 ця проблема значно обмежила доступ українських і латвійських студентів до якісної освіти, негативно вплинула на їхні академічні досягнення, а також на реалізацію їхнього права на здобуття якісної освіти.

Для 59,18% респондентів з України та 46,79% респондентів з Латвії слабка цифрова інфраструктура закладів вищої освіти і відсутність єдиної платформи для відкритого навчання стали серйозною проблемою для здобуття необхідних знань і навичок. Відповідаючи на питання, 14,29% українських студентів та 7,34% латвійських студентів заявили, що їхнє емоційне благополуччя погіршилося. Більшість з них пов'язували це з підвищеним навантаженням і необхідністю самостійно опрацьовувати великі обсяги освітнього контенту.

74,49% українських студентів та 47,71% латвійських студентів вважали, що впровадження заходів фізичного дистанціювання порушили їхнє право на свободу пересування. І хоча вони розуміли серйозність ситуації, вони були дуже занепокоєні тим, що не могли спілкуватися з однокурсниками особисто. Отримані результати чітко показують, що впровадження заходів фізичного дистанціювання (у тому числі й закриття закладів вищої освіти) в обох країнах і заміну очних занять онлайн-навчанням, значно сприяло відчуттю невизначеності серед українських респондентів (30,61%). Це не стосувалося відповідей латвійських студентів (0,00%). Закриття кордонів також мало негативні наслідки для вищої освіти, оскільки багато студентів не змогли взяти участь в програмах академічної мобільності особисто. Цю інформацію вказали 26,53% українських респондентів і 25,69% латвійських.

У цьому контексті, ураховуючи той факт, що університетська освіта також спрямована на створення сприятливих умов для позитивної співпраці студентів з

однолітками з різних країн, ми вважаємо, що надання студентам можливості брати участь в онлайн-програмах академічної мобільності сприяє ефективному формуванню в них навичок міжкультурної комунікації, а також реалізації їхнього права на здобуття якісної вищої освіти.

47,96% українських респондентів та 19,27% латвійських респондентів зазначили, що відсутність негайного зворотного зв'язку щодо виконаної роботи негативно позначалася на їхній академічній успішності. Вони наголошували на тому, що було дуже важко швидко виправити помилку або зрозуміти, що саме не так, оскільки не було можливості одразу проконсультуватися з викладачем через обмеження часу або проблеми з Інтернет-з'єднанням.

20,41% українських респондентів і 6,42% латвійських респондентів зазначили, що почали страждати від проблем зі здоров'ям (переважно порушення зору, головні болі, шийний остеохондроз) через надмірне перебування перед комп'ютерами.

Ще однією проблемою, що негативним чином вплинула на право студентів здобувати якісну університетську освіту, було погіршення матеріальної ситуації. Було з'ясовано, що 43,88% українських студентів та 20,18% латвійських студентів змушені були ділитися комп'ютером з молодшим братом чи сестрою. Деякі респонденти також зазначили, що потужності їхнього комп'ютера було недостатньо для завантаження необхідних програм тощо.

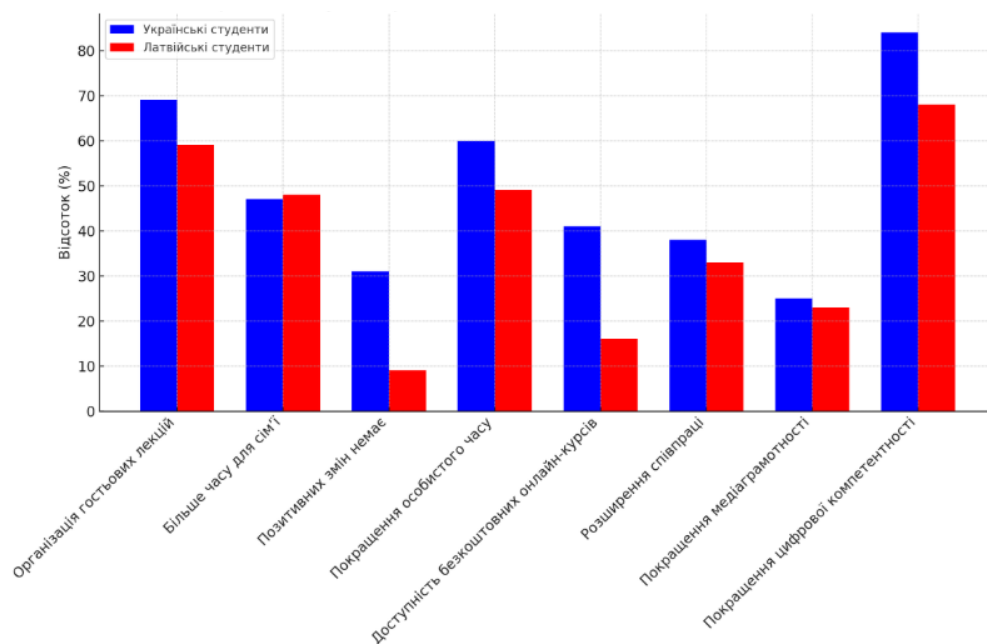
Окрім проблем, з якими зіткнулися українські та латвійські респонденти внаслідок переходу від занять в традиційному форматі до онлайн-навчання, опитування надало змогу виявити деякі позитивні зміни, які допомогли дослідникам запропонувати науково обґрунтовані способи подолання освітніх проблем, спричинених пандемією Covid-19, а також зменшення їхніх негативних наслідків. Результати дослідження, що стосуються позитивних змін, пов'язаних з поточними викликами (пандемією Covid-19), представлено в таблиці 4.

Таблиця 4. Позитивні зміни, пов'язані з поточними викликами (пандемією Covid-19), за даними респондентів з України та Латвії

Групи респондентів (N=207)	Категорії							
	Організація гостьових лекцій (N)	Більше часу для сім'ї (N)	Без позитивних змін (N)	Покращення особистого тайм-менеджменту (N)	Доступність безкоштовних онлайн-курсів (N)	Розширення співпраці (N)	Покращення медіаграмотності (N)	Покращення цифрової компетентності (N)
Студенти України (N=98)	57	47	7	19	60	38	25	68
Студенти Латвії (N=109)	69	31	–	6	41	29	23	84

Джерело: власне дослідження

Погляди українських та латвійських респондентів щодо позитивних змін, пов'язаних з поточними викликами (пандемією COVID-19), представлено на рисунку 2.

Рисunek 2. Унаочнення поглядів щодо позитивних змін, пов'язаних з поточними викликами (пандемією COVID-19), серед респондентів з України та Латвії

Отже, 58,16% респондентів з України та 63,30% респондентів з Латвії зазначили, що однією з позитивних змін, що сталися під час коронавірусної кризи, було збільшення кількості різних гостьових лекцій. На думку респондентів, організація гостьових лекцій дозволила їм покращити навички міжкультурної комунікації, стати більш толерантними, навчитися приймати різні точки зору та не боятися висловлювати свою думку.

47,96% українських студентів і 28,44% латвійських студентів зазначили, що введення обмежень на пересування дозволило їм проводити більше часу з членами родини та зрозуміти цінність сімейного спілкування. 7,14% українських респондентів не відчували жодних позитивних змін.

Для 19,39% українських студентів і 5,56% латвійських студентів перехід на онлайн-навчання став часом для покращення особистого тайм-менеджменту, оскільки їм довелося навчитися ефективно організовувати свій час. 61,22% українських респондентів та 37,96% латвійських респондентів зазначили, що вони змогли розширити свої теоретичні знання та покращити практичні навички, проходячи безкоштовні онлайн-курси.

38,76% українських студентів і 26,61% латвійських студентів вказали на те, що використання різних телекомунікаційних додатків розширило можливості співпраці між однокурсниками в онлайн форматі, а також надало їм змогу налагодити мережу контактів.

25,51% українських студентів і 21,29% латвійських студентів змогли покращити свою медіаграмотність. Вони пояснили, що необхідність обробляти величезну кількість інформації в Інтернеті навчила їх застосовувати критичне мислення, щоб розпізнавати фейкові новини та обирати найбільш релевантну інформацію.

Одним із найбільших досягнень для 69,39% українських студентів і 77,06% латвійських студентів було покращення їхньої цифрової грамотності загалом і цифрових навичок зокрема. Це дозволило їм використовувати сучасні інформаційні технології для комунікації та навчання.

Опитування викладачів закладів вищої освіти України та Латвії

Основна мета першого запитання полягала у з'ясуванні того, що, на думку

викладачів, погіршилося через раптове та непередбачене переривання очного навчання та закриття університетів у зв'язку з пандемією COVID-19. Отримані результати показали, що, незважаючи на значний обсяг теоретичних і практичних знань щодо організації освітнього процесу в дистанційному навчанні (Arkorful & Abaidoo, 2015; Bozkurt et al., 2015; Farajollahi, 2010; Leontyeva, 2018; Murphy & Rodríguez-Manzanares, 2012; Saba, 2000; Sadeghi, 2019), у реальних умовах переходу до дистанційної освіти відбулися численні негативні зміни. З результатів можна зробити висновок, що всі освітні проблеми, які викликають серйозне занепокоєння серед викладачів університетів України та Латвії, були майже однаковими. Основною відмінністю був ступінь їх впливу на професійні обов'язки викладачів. Таблиця 5 демонструє основні негативні зміни в освіті, спричинені пандемією COVID-19, на думку латвійських викладачів університетів.

Таблиця 5. Головні негативні зміни в освіті за думкою латвійських викладачів університетів

Перелік змін	N	%
Збільшення навантаження	24	92.31
Неможливість студентів повноцінно опанувати практичні навички	21	80.77
Збільшення кількості бюрократичних онлайн-зустрічей та документів	20	76.92
Зниження якості освітнього процесу	17	65.38
Нерегулярні робочі години	15	57.69
Відсутність емоційного контакту зі студентами	12	46.15
Зменшення рівня міжособистісної взаємодії	11	42.31
Недостатня впевненість студентів у досягненні позитивних освітніх результатів	8	30.77
Складнощі з індивідуальним підходом до виконання творчих/дослідницьких робіт	4	15.38
Використання складних програм, недоступних на особистих комп'ютерах студентів	3	11.54

Джерело: власне дослідження (N=26)

Таблиця 6 демонструє погляди українських викладачів щодо негативних змін в освіті, спричинених пандемією COVID-19.

Таблиця 6. Погляди українських викладачів щодо негативних змін в освіті, спричинених пандемією COVID-19

Перелік змін	N	%
Недостатні технічні можливості (повільний інтернет, неякісне безкоштовне програмне забезпечення)	27	79.41
Недостатній рівень цифрових знань і навичок для дистанційної роботи	25	73.53
Збільшення навантаження	24	70.59
Низький рівень цифрової компетентності студентів і викладачів	22	64.71
Емоційний/психологічний тиск	21	61.76
Неможливість студентів працювати самостійно	20	58.82
Відсутність емоційного контакту зі студентами	19	55.88
Зниження якості освітнього процесу	16	47.06
Зменшення рівня міжособистісної взаємодії	14	41.18
Недостатня технічна, організаційна та змістова підтримка університету	12	35.29

Джерело: власне дослідження (N=34).

Таблиця 7 демонструє відповіді українських і латвійських викладачів університетів щодо ієрархії проблем і труднощів, які було важко швидко подолати (від найбільш серйозних до менш серйозних) після впровадження заходів фізичного дистанціювання.

Таблиця 7. Ієрархія проблем, спричинених пандемією COVID-19, за думкою викладачів України та Латвії

Проблеми і труднощі	Латвійські викладачі		Проблеми і труднощі	Українські викладачі	
	N	(%)		N	(%)
Подання освітнього контенту в дистанційному форматі	22	84.62	Проблеми з інтернетом	27	79.41

Проблеми і труднощі	Латвійські викладачі		Проблеми і труднощі	Українські викладачі	
	N	(%)		N	(%)
Низький рівень цифрової компетентності	19	73.08	Збільшення навантаження	24	70.59
Організація інтерактивного навчання	14	53.85	Низький рівень власної цифрової компетентності	23	67.65
Неможливість використання відповідних методів викладання	14	53.85	Недосвідченість у поданні освітнього контенту в дистанційному форматі	22	64.71
Відсутність єдиної платформи для роботи	13	50.00	Відсутність регламентованих годин роботи	20	58.82
Проблеми з інтернетом	12	46.15	Неможливість ефективної взаємодії між викладачами і студентами	17	50.00
Низький рівень цифрових навичок студентів	11	42.31	Використання великої кількості застосунків	14	48.18
Використання неліцензованих програм	10	38.46	Високий рівень прокрастинації серед студентів	13	38.24
Проблеми з авторським правом	9	34.62	Брак соціальної взаємодії з колегами	12	35.29
Технічна підтримка студентів	9	34.62	Недостатній рівень цифрової компетентності в студентів	11	32.35

Джерело: власне дослідження (N=60)

Як бачимо, основні проблеми і труднощі, з якими зіткнулися українські та латвійські викладачі університетів після переходу від традиційного навчання до організації освітнього процесу в дистанційного формату, були доволі схожими. Так, за словами 79,41% українських респондентів, основною проблемою, спричиненою пандемією COVID-19, була погана якість інтернет-з'єднання, яка майже унеможливила ефективну передачу освітніх матеріалів. Збільшення робочого навантаження вважали однією з головних проблем 70,59% українських і 46,15%

латвійських респондентів. Деякі українські викладачі (58,82%) зазначили, що це було пов'язано з відсутністю стандартів, правил та нормативних документів для регулювання робочого часу як на національному, так і на інституційному рівнях. Це також стало причиною збільшення часу на підготовку лекцій, перевірку домашніх завдань тощо. Крім того, 67,65% українських та 73,08% латвійських респондентів назвали низький рівень цифрової компетентності основною перешкодою для організації ефективного викладання і навчання в дистанційному форматі.

Що стосується недоліків, пов'язаних із досвідом організації освітнього процесу в дистанційному форматі, 64,71% українських і 53,85% латвійських викладачів підкреслили, що це заважало використанню належних методів навчання. 41,18% українських респондентів вказали на проблему роботи з багатьма телекомунікаційними програмами і платформами, тоді як 50,00% латвійських викладачів турбувала необхідність користуватися лише кількома платформами. Серед основних труднощів для 38,24% українських викладачів була прокрастинація серед студентів. Дефіцит соціальної взаємодії з колегами зазначили 35,29% респондентів, а недостатній рівень цифрової компетентності студентів відзначили 32,25% українських і 42,31% латвійських респондентів.

Таблиця 8 демонструє відповіді українських викладачів щодо позитивних змін, пов'язаних з переходом від традиційної організації освітнього процесу до організації освітнього процесу в дистанційному форматі під час пандемії COVID-19.

Таблиця 8. Позитивні зміни за думкою українських викладачів

Зміни	N
Набуття нового досвіду	22
Поліпшення цифрових навичок	19
Економія коштів	16
Відсутність необхідності добиратися до роботи	15
Відсутність позитивних змін	8

Джерело: власне дослідження (N=34).

Таблиця 9 демонструє відповіді латвійських викладачів університетів щодо позитивних змін, пов'язаних із переходом від традиційної організації освітнього процесу до організації освітнього процесу в дистанційному форматі під час пандемії COVID-19.

Таблиця 9. Відповіді латвійських викладачів університетів щодо позитивних змін під час пандемії COVID-19

Відповіді латвійських респондентів	N
Покращення цифрових навичок	25
Пандемія дала змогу чіткіше побачити сильні та слабкі сторони освіти	16
Можливість не витратити час на пересування для участі в різних заходах і швидко перемикатися між подіями в онлайн форматі	14
Спонування до вдосконалення професійної діяльності та вивчення нових методів викладання й навчання	13
Початок технологічної революції	12
Цікавий досвід як для викладачів, так і для студентів	11

Джерело: власне дослідження (N=26).

Згідно з отриманими результатами, серед позитивних змін, викликаних упровадженням заходів фізичного дистанціювання, українські респонденти відзначили можливість набути абсолютно новий досвід (64,71%), покращити цифрові навички (55,88%), заощадити кошти (47,06%) та уникнути поїздки на роботу (44,12%). Водночас 23,53% українських респондентів не побачили жодних позитивних змін від запровадження обмежень, включно із закриттям закладів вищої освіти.

Щодо латвійських респондентів, найважливішою позитивною зміною для них стала можливість покращити цифрові навички (96,15%). Перехід від очного навчання до дистанційного надав 61,54% латвійських респондентів змогу чіткіше побачити сильні та слабкі сторони освітнього процесу. 53,85% респондентів сприйняли обов'язкові заходи, пов'язані з дистанційною освітою, як можливість заощадити час на переміщення між подіями, а 50,00% визнали їх стимулом для вдосконалення професійної діяльності та вивчення нових методів викладання. 46,15% латвійських викладачів зазначили, що повний перехід до дистанційної освіти став початком технологічної революції, яку довго планували, але не могли реалізувати з об'єктивних причин. Цікавим досвідом для викладачів і студентів заміну очного навчання на дистанційне вважали 42,31% респондентів.

Останнє питання було спрямоване на з'ясування ставлення викладачів університетів до дистанційного навчання, викликаного непередбачуваними глобальними змінами, включно з пандемією COVID-19. Результати опитування

свідчать, що кількість українських викладачів, які висловили як позитивне, так і негативне ставлення до дистанційного навчання, була рівною. Водночас відповіді латвійських респондентів трохи відрізнялися. Так, позитивне ставлення продемонстрували 11 українських викладачів університетів (32,35%), стільки ж викладачів (32,35%) висловили негативне ставлення. Ще 12 українських викладачів (35,30%) зазначили, що їм важко відповісти на це запитання (рис. 3).

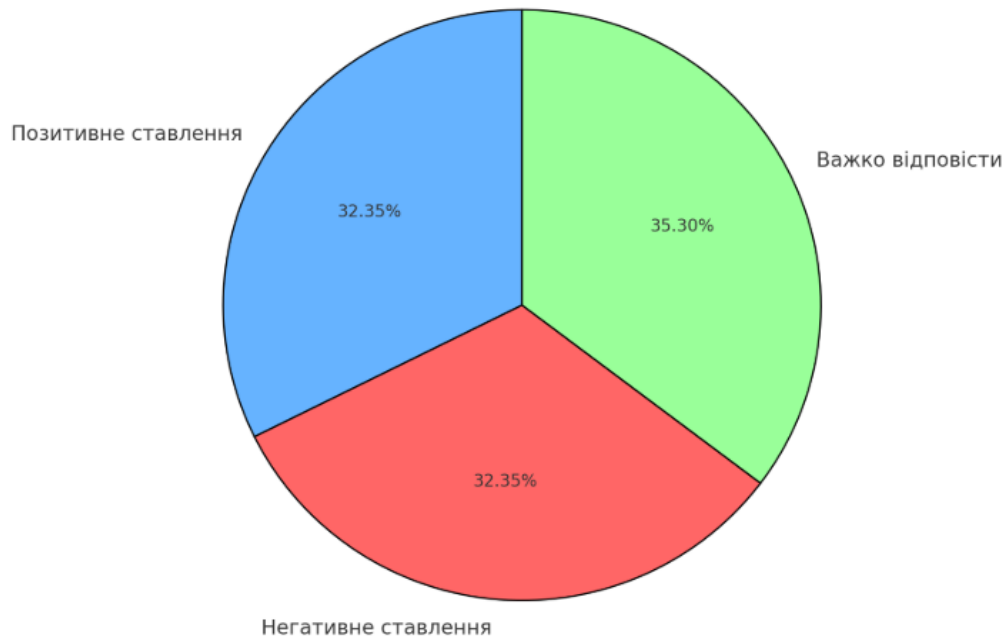

Рисунок 3. Унаочнення ставлення викладачів українських університетів до дистанційної освіти, спричиненої пандемією Covid-19

Джерело: власне дослідження

Що стосується викладачів латвійських університетів, то п'ятеро з них (19,23%) продемонстрували позитивне ставлення до дистанційного навчання, тоді як негативне ставлення висловили чотири викладача (15,38%). Досить несподіваним було те, що сімнадцять латвійських викладачів (65,39%) не змогли однозначно відповісти на це питання (рис. 4). Таким чином, на основі отриманих результатів можна припустити, що українські викладачі були більш категоричними у своїх судженнях щодо повного переходу до дистанційної освіти. Ми пов'язуємо це здебільшого з технічними та матеріальними можливостями закладів вищої освіти, спрямованими на забезпечення ефективного і безперервного надання освітніх послуг студентам під час пандемії

©Відділ міжнародних зв'язків та наукової співпраці Інституту педагогіки НАПН України: О. Топузов, О. Малихін, Н. Арістова, 2021
COVID-19, рівнем цифрової компетентності викладачів університетів та студентів,
їхнім матеріальним добробутом і значним збільшенням робочого навантаження.

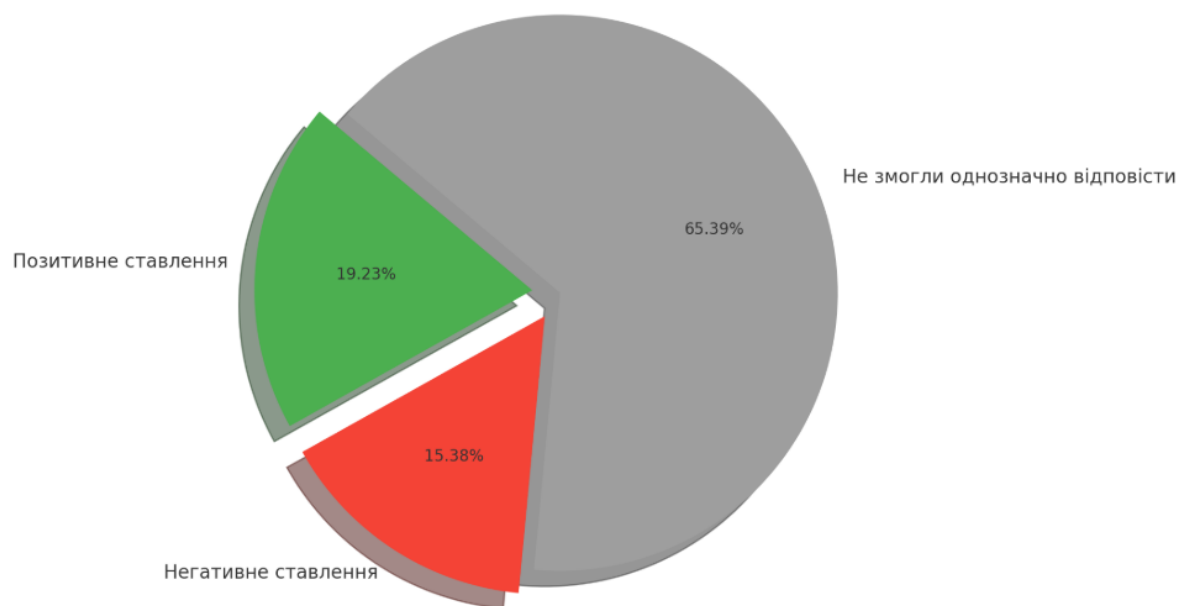

Рисунок 4. Унаочнення ставлення викладачів латвійських університетів до дистанційної освіти, спричиненої пандемією Covid-19

Джерело: власне дослідження

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати дослідження чітко показують, що, незважаючи на численні освітні проблеми, з якими українські та латвійські студенти зіткнулися внаслідок упровадження заходів фізичного дистанціювання (у тому числі й закриття закладів вищої освіти), їхні негативні наслідки можуть бути зменшені. Аналіз результатів опитування та відповідні висновки надали змогу запропонувати кілька науково обґрунтованих способів подолання поточних викликів, спричинених пандемією Covid-19, та зменшення їхніх негативних наслідків:

1. Використання сучасних інформаційних технологій дає можливість запрошувати гостей лекторів з різних країн незалежно від їхнього місцезнаходження та організувати гостьові лекції, онлайн-конференції, вебінари та різні електронні дискусії. Таким чином, кордони стають усе менш визначеними, і такий спосіб онлайн-навчання сприяє ефективному поширенню знань. Крім того, використання різних телекомунікаційних додатків відкриває нові можливості для проведення двосторонніх лекцій і майстер-класів експертів з двох країн. Це забезпечує не лише формування в студентів і викладачів навичок міжособистісної комунікації, а й підвищення в них рівня сформованості цифрової грамотності.

2. Застосування онлайн-платформ для навчання та цифрової інфраструктури університетів дає можливість викладачам використовувати різноманітні методи онлайн-навчання задля забезпечення студентів широким спектром ключових компетентностей для навчання впродовж життя, покращення комунікації між усіма учасниками освітнього процесу, залучення студентів до здобуття неформальної освіти. Крім того, отримані результати показали, що раптовий перехід від занять в традиційному форматі до онлайн-навчання вплинув на бажання студентів розвивати свої цифрові навички та підвищив їхню мотивацію поліпшити рівень цифрової компетентності.

3. Для тих, у кого є проблеми з постійним доступом до Інтернету, можливість повторно виконати неякісне завдання або отримати продовження терміну може позитивно вплинути на академічні результати, покращити мотивацію навчання та

знизити рівень стресу і тривожності. Водночас залишаються питання щодо академічної недобросовісності студентів і способів боротьби з нею.

4. Викладачі, разом зі студентами, опинилися в абсолютно новій ситуації і не мали достатнього рівня сформованості цифрових навичок чи детальних знань про те, як викладати студентам лише в онлайн-форматі. Беручи до уваги цей факт, університети мають пропонувати онлайн-курси підвищення кваліфікації для викладачів задля розвитку їхньої цифрової компетентності. Це допоможе викладачам відчувати себе впевненіше при наданні студентам теоретичних знань та формуванні в них практичних навичок, а також допоможе створити сприятливі умови для взаємодії та зміцнення довіри між усіма учасниками освітнього процесу.

Дослідження підтверджує, що університетська освіта, заснована на таких культурних цінностях, як мир, толерантність і відкритість до інших, культурна різноманітність, соціальна рівність, прогрес й інновації, значною мірою сприятиме підготовці покоління студентів, яке просякнуте гуманістичними цінностями. Крім того, сучасна університетська освіта може відігравати безцінну роль у наданні наступним поколінням уявлення про європейську та світову культуру і мультикультуралізм.

Підсумовуючи, маємо зазначити, що незважаючи на те, що проблеми, які виникли під час пандемії коронавірусу, вплинули на реалізацію права українських та латвійських студентів на здобуття якісної освіти, ми переконані, що системи вищої освіти обох країн швидко зреагували на всі зміни, пов'язані з упровадженням заходів фізичного дистанціювання і переходом до організації освітнього процесу в дистанційному форматі, намагалися запобігти зниженню рівня якості освіти та забезпечити рівні можливості, максимально використовуючи свої освітні ресурси.

Слід зазначити, що, попри наявність значного досвіду застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, світова спільнота вперше зіткнулася із закриттям закладів вищої освіти та заміною очного навчання на дистанційне. Проведене українсько-латвійське дослідження виявило багато проблем та труднощів, пов'язаних із організацією освітнього процесу в дистанційному форматі навчання. Можна припустити, що проблеми та труднощі, з якими зіткнулися

викладачі українських та латвійських університетів, можна поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні. До групи внутрішніх проблем і труднощів відносимо недостатній рівень цифрової компетентності як студентів, так і викладачів; неможливість застосовувати відповідні методи навчання і працювати з різними онлайн-платформами; відсутність соціальної взаємодії між колегами; високий рівень прокрастинації серед студентів тощо. З огляду на отримані результати можна зробити висновок, що, як тільки внутрішні проблеми та труднощі були виявлені, як українські, так і латвійські викладачі вжили всіх необхідних заходів для їх вирішення.

На відміну від внутрішніх проблем і труднощів, зовнішні не могли бути вирішені викладачами або студентами самостійно. Їхнє вирішення потребувало і потребує вжиття заходів на міжнародному, національному та інституційному рівнях. Групу зовнішніх проблем включають проблеми, пов'язані з поганою якістю Інтернет-з'єднання, відсутністю стандартних вимог для регулювання робочих годин на міжнародному та національному рівнях, комплексною технічною підтримкою як для викладачів, так і для студентів, неможливістю використовувати ліцензовані програми, призначені для освітнього процесу (SPSS, COREL тощо) вдома, проблеми з авторським правом тощо.

Однак підсумовуючи, слід зазначити, що, викладачі в Україні та Латвії продемонстрували повну готовність та бажання боротися з виявленими негативними освітніми викликами, спричиненими пандемією COVID-19, та вдосконалювати свої професійні навички.

7. ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Almazova, N, Krylova, E, Rubtsova, A, & Odinskaya M. (2020). Challenges and Opportunities for Russian Higher Education amid COVID-19: Teachers' Perspective. *Education Sciences*, 10(12), 368. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10120368>
2. Arkorful, V. & Abaidoo, N. (2015). The Role of E-learning, advantages and disadvantages of its adoption in higher education. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 12(1), 29-42.
3. Bao, W. (2020). COVID-19 and Online Teaching in Higher Education: A Case Study of Peking University. *Human Behaviour & Emerging Technologies*, 2, 113-115. DOI: <https://doi.org/10.1002/hbe2.191>
4. Blayone, T.J.B., Mykhailenko, O., Usca, S., Abuze, A., Romanets, I., & Oleksiiv, M. (2020). Exploring technology attitudes and personal-cultural orientations as student readiness factors for digitalised work. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*. DOI: <https://doi.org/10.1108/HESWBL-03-2020-0041>
5. Bozkurt, A., Akgun-Ozbek, E., Yilmazel, S., Erdogdu, E., Ucar, H., Guler, E., Sezgin, S., Karadeniz, A., Sen-Ersoy, N., Goksel-Canbek, N., Dincer, G., Ari, S., & Aydin, C. H. (2015). Trends in Distance Education Research: A Content Analysis of Journals 2009-2013. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(1), 330-363. DOI: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v16i1.1953>
6. Bušelić, M. (2012). Distance Learning – Concepts and Contributions. *Oeconomica Jadertina*, 1, 23-34.
7. Council Recommendation of 22 May 2018 on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching (2018/C 195/01). Retrieved from: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0607%2801%29>
8. Czerepaniak-Walczak, M. (2020). Respect for the Right to Education in the COVID-19 Pandemic Time. Towards Reimagining Education and Reimagining Ways of Respecting the Right to Education. *The New Educational Review*, 62, 57-66. DOI: 10.15804/tner.2020.62.4.05

9. Farajollahi, M., Zare, H., Hormozi, M., Sarmadi, M. R., & Zarifsanee, N. (2010). A Conceptual Model for Effective Distance Learning in Higher Education. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 11(3), 63-77.
10. Juszczak, S. & Kim, S. (2020). Distance Learning in the Polish and Korean Universities During COVID-19 Pandemic. *The New Educational Research*, 62, 115-127. DOI: 10.15804/tner.2020.62.4.10
11. Leontyeva, I. A. (2018). Modern Distance Learning Technologies in Higher Education: Introduction Problems. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(1), em1578. DOI: <https://doi.org/10.29333/ejmste/92284>
12. Malykhin, O., Aristova, N., & Dybkova, L. (2019). Developing Future English Teachers' Overall Communicative Language Ability: Open Educational Resources Usage. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 11(4 Suppl. 1), 134-155. DOI: 10.18662/rrem/182
13. Malykhin, O., Aristova, N., & Kovalchuk, V. (2019). Investigation into Open Educational Resources for Learning English in Developing Future Philologists' Instrumental Values. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3, 512-526. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2019vol3.3833>
14. Malykhin, O., Aristova, N., Kovalchuk, V., Opaliuk, T. & Yarmolchuk, T. (2020). Higher School Teachers' Digital Competence: Strategies for Self-Assessment and Improvement. *Society. Integration. Education. Proceedings the International Scientific Conference*, 2, 41-51. DOI: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol2.4901>
15. Murphy, E. & Rodríguez-Manzanares, M. (2012). Rapport in Distance Education. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 13(1), 167-190. DOI: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v13i1.1057>
16. Mykhailenko, O., Blayone, T.J.B., Usca, S., Kvasovskii, O., & Desyatnik, O. (2020). Optimism, interest and opportunity: Comparing attitudes of university students in Latvia and Ukraine toward IT learning and work. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*. DOI: <https://doi.org/10.1080/03057925.2020.1843999>
17. Reeskens, T., Muis Q., Sieben I., Vandecasteele L., Luijckx R., & Halman L. (2020). Stability or change of public opinion and values during the coronavirus crisis?

Exploring Dutch longitudinal panel data, *European Societies*, DOI: 10.1080/14616696.2020.1821075

18. Saba, F. (2000). Research in Distance Education: A Status Report. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 1(1). DOI: <https://doi.org/10.19173/irrodl.v1i1.4>

19. Sadeghi, M. (2019). A Shift from Classroom to Distance Learning: Advantages and Limitations. *International Journal of Research in English Education*, 4(1), 80-88. DOI: 10.29252/ijree.4.1.80

20. Sahu, P. (2020). Closure of Universities Due to Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Impact on Education and Mental Health of Students and Academic Staff. *Cureus*, 12(4), e7541. DOI: 10.7759/cureus.7541

21. Sweller, J. (2020). Cognitive load theory and educational technology. *Educational Technology Research & Development*, 68(1), 1-16. Retrieved from: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1243787>

22. UNESCO IESALC (2020). *COVID-19 and Higher Education: Today and Tomorrow. Impact analysis, policy responses and recommendations*. [Data file]. Retrieved from: <http://www.iesalc.unesco.org/en/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-EN-090420-2.pdf>

23. Watermeyer, R., Crick, T, Knight, C., & Goodall, J. (2020). COVID-19 and digital disruption in UK universities: afflictions and affordances of emergency online migration. *Higher Education*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00561-y>

24. Willems, J. (2019). Digital equity: Considering the needs of staff as a social justice issue. *Australasian Journal of Educational Technology*, 35(6), 150-160. DOI:10.14742/ajet.5503

25. Žogla, I., Ušča, S., & Mykhailenko, O. (2020). Capability Approach in Tertiary Technology Enriched Education: Looking for new directions. *Rural Environment. Education. Personality*, 13, 200-209. DOI: 10.22616/REEP.2020.024

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Колектив авторів:

Топузов Олег Михайлович
Малихін Олександр Володимирович
Арістова Наталія Олександрівна

**Аналітичні результати вивчення проблеми
«УКРАЇНСЬКО-ЛАТВІЙСЬКЕ ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ
ЦІННОСТІ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ»**

у межах виконання наукового дослідження «Організація освітнього процесу в умовах непрогнозованих впливів (пандемія COVID-19): порівняльний аналіз (Україна – країни ЄС)»

Аналітичний звіт

Електронне видання

Ум. друк. арк.1,15

Інститут педагогіки НАПН України
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-д;

тел.: (044) 481-37-57
e-mail: nauk_org_undip@ukr.net